

זיכרונות מ"אקסודוס" (ב)

משה צוקרפיין*

פרסום ראשון של קטע מזיכרונותיו של משה צוקרפיין, 1907-1997.

כשנכנסנו למים הטריטוריאליים, במרחק 22 מילין מחופי הארץ, הורתה לנו משחתת בריטית לעצור, כי אנו במים הטריטוריאליים של בריטניה.

לא עצרנו, ואז החלו האנגלים תוקפים אותנו עם שתי משחתות. פתאומיות ההתקפה גרמה לכך שרק חלק מאנשינו שהיו אמורים להגן עלינו, נמצאו בעמדה מתאימה, אולם משהחלו להגיב התפתח קרב אمتי.

האנגלים ירו בנו בנשק חם ואנחנו הגבנו בנשק הלא קונבנציונלי שהיה בידנו: 800 פחיות שימורים, תפוחי אדמה, הפצים דוממים, בקבוקים וקרשים, מכל הבא ליד. לא נתנו שיתקרבו אלינו, נלחמנו גברים ונשים, אלא שדל היה כוחנו מולם. סבלנו מפגיעות בנפש, מהרוגים ופצועים אך גם הם לא יצאו נקיים, פגענו בהם ככל שיכולנו.

אלא שאז הפנו שתי המשחתות חרטומן אלינו ונגחו בנו בעוצמה רבה וביקעו את האונייה. היה זה בעצם סופו של הקרב. שבע פעמים ננגחה האונייה עד שקרסה.

אלפי אנשים דשדשו במים עד ברכיהם, בעוד האחרים לוחמים. לאנשינו היו שלושה קרוגים, מהם שני ילדים, וכעשרים פצועים מכדורים, חלקם קשה, והם נאספו על ידי המשחתות. למעלה משעתיים וחצי נמשך הקרב, והוא הסתיים רק כאשר ברור היה שהספינה עומדת לטבוע.

כשהסתיים הקרב השתלטו האנגלים ותפסו את האונייה, לקחו בשבי את אנשיה. את הפצועים העבירו לקבלת טיפול ואת הנתורים הכניסו למרתפים בתחתיתה. 4500 איש צופפו במרתפים, בתנאים נוראיים, כשפשענו היחיד - היותנו יהודים השואפים להגיע למקום מבטחים.

האנגלים גררו את האונייה לחיפה. מי שנמצא על סיפונה של ה"אקסודוס" ביום שבו נגררה לחיפה, לא ישכח לעולם כניסה זו. המעפילים, מלוכלכים, עייפים וסחוטים עומדים שקטים ומסתכלים בעיניים כלות בבתייה של חיפה. כה קרובה הייתה כבמגע יד וכה רחוקה ובלתי מושגת.

ואז, מבלי שאיש יחליט התפרצה שירת "התקווה". האנגלים נשאו נדהמים וחסרי מילים בעוד קהל רב שבא לנמל נדחק לגדרות להתקרב אלינו.

אקסודוס הפכה לסמל התקופה, "המדינה שבדרך", סמל "ההעפלה", סמל ההקרבה האישית, הגבורה, הנחישות והרצון לעלות לארץ ישראל.

לא היה מעפיל שלא התנסה בעלייה קשה, ועם זאת לא היה סיפור שידמה לסיפורה של ה"אקסודוס", אונייה שגורלנו נקשר בה לתמיד.

בין ה-29 ביוני לבין ה-6 ביולי 1947 הועברנו ממחנות העקורים ונמנינו עם אלפי המועמדים להעפלה על ה"אקסודוס". נקלטנו באחד מ-12 מחנות הקליטה שהוקמו בסביבות מרסיי, ועשינו כמעט את הבלתי אפשרי.

ה"פרזידינט וורפילד" הייתה במקור ספינת שעשועים שנועדה לשאת עד 600 נוסעים ובוודאי לא 4500 נוסעים כפי שנדרש בהפלגה המיוחדת הזו, קיבולת שהייתה הרבה מעבר למותר. הצפיפות ששררה בה הייתה קשה ביותר והתנאים הסניטריים ירודים, ובכל זאת האנשים לא התלוננו.

מרגלים אנגלים ראו וידעו שאונייה ובה מעפילים אמורה להפליג מצרפת. שלוש אוניות אנגליות עקבו אחרינו מבלי שהרגשנו, ורק כשכמעט הגענו לנמל בחיפה, קראו לעברנו ברמקולים: "חזרו לצרפת".

לא נענינו לקריאה אלא להפך, שילמנו כסף טוב לקפטן האונייה כדי שיבטיח את הגעתנו לארץ ישראל ולא יחזיר אותנו לצרפת, והמשכנו לכיוון חיפה.

העניינים על ה"אקסודוס" נוהלו על ידי שני אנשי ההגנה: גד, הוא מיכה פרי, בנו של פרלסון, סגן ראש עיריית תל אביב דאז, וחובשת ושמה סימה שמוקלר. זוסייה, שהייתה בחודשי היריון מתקדמים, גויסה על ידי סימה שמוקלר לטיפול בילדים. מרגע זה כמו הופקעה ממני. מהלכת הייתה בין הסיפונים ומטפלת בילדים, בנשים הרות ובכל מי שזקוק היה לעזרתה.

בינתיים אנשי ההגנה ששהו באונייה, תלו שלט והסבו את שמה של ה"פרזידינט וורפילד" לשמה מאז: "אקסודוס" - יציאת אירופה תש"ז".¹ בנקודת זמן זאת מתחילה "פרשת אקסודוס" - הקרב על הים.

בשעה שלוש לפנות בוקר, קרוב לחופי ארץ ישראל, מיד

רק מי שעבר כמונו שואה, יכול היה להבין את הכאב הנורא ואת טעמו המר של חלום המתנפץ ונמוג.

בערב שבת חולקנו בצורה מקרית ושרירותית שלוש קבוצות ולשלוש אוניות גירוש, אוניות כלוב: "אושן ויגר", "ראנימיד פארק" וה"אמפייר רייוול". השלטונות המנדטוריים החליטו להחזיר אותנו לגרמניה במקום לקפריסין.

האונייה שעליה העלו אותנו נקראה ה"אמפייר רייוול" ונמצאו עליה כ-1500 איש במרתפים, בתנאים לא סניטריים. בין המעפילים על האוניה היו גד, הוא מיכה, וסימה, שצמצמו עצמם ביני ובין דוסייה. מיכה, איש ההגנה, שתפס מיד פיקוד על האוניה, ניסה לפתור בעיות, להקל על מצוקותיהם של המעפילים שנגרמו בשל הצפיפות הנוראה, וגם לארגן את האנשים וליצור קשר עם שתי האוניות האחרות ועם החוף.

הוא עשה עבודה נפלאה, ואני השתדלתי בדרכי לקבל ממנו הוראות, להעבירן הלאה ולעזור ככל יכולתי. וכך, בתנאים לא תנאים, הגענו לצרפת, לפורט דה-בוק.

השלטונות הצרפתיים ניסו לפזות אותנו ולהעניק לנו את הכבוד להיחשב אזרחים צרפתיים אם נסכים לרדת. כל זמן שהיית האוניות בפורט דה-בוק ניסו הבריטים, באמצעי תעמולה שונים, להצדיק את מעשיהם.

אנשי ההגנה שטו אחרינו, ניסו להקיף את האוניה בעוד קריאתם מהדהדת ברמקולים שבידיהם, קריאה שאני מסוגל לשמוע גם כעת: "לא לרדת". הגענו לנמל פורט דה-בוק בצרפת ביום חג לצרפתים, ה-14 ביולי, הוא יום כיבוש הבסטיליה, ולא ירדנו מהאוניה. העדפנו לקבל את סמכות ההגנה והוראותיה ונשארו במרתף האוניה האנגלית, לבד מהילדים החולים שהוכרחו לרדת עם אימותיהם. בפורט דה-בוק נשארו האוניות כחודשיים.

השתוקקנו בכל לבנו להגיע לארץ. לא הייתה ולא הועלתה כל אפשרות אחרת מבחינתנו.

בפורט דה-בוק השרב היה כבד, השמש להטה באכזריות, מים לא היו בנמצא על האוניות, האנשים היו מלוכלכים ומיוזעים. החום בתוך האוניות היה ללא נשוא. רוב האנשים נאלצו להישאר במרתף והבריטים כיסו את פתח המרתף. ברזל בטן האוניה להט והפיח אש סביבו.

לאחר שהייה של כשלושה שבועות בצרפת, התארגנה שביתת רעב בת יממה באוניות הכלוב. המעפילים התבקשו להפסיק לשבות כי החום והשהות בהן הייתה בלתי נסבלת ופתרון לא נראה. על האנגלים הופעל לחץ בין-לאומי, אולם מציאתם של שני הסרג'נטים שנחטפו בידי האצ"ל תלויים, הקשיחה שוב את עמדתם.

בינתיים, אנשי ההגנה שעל האוניה היו בקשר מתמיד עם החוף. חבילות מזון ותרופות שיועדו למעפילים, הועלו על ידי אנשי ההגנה שהתחפשו לדוֹפָאִים ולאחיות. דוסייה, בשל

תפקידה, נמצאה על הסיפון העליון, שם הוקם בית חולים נייד, ואני כבעלה יכולתי להצטרף אליה.

האנגלים אפשרו לי לנוע בין המרתפים ובין הסיפון, וכך יכולתי להעביר הודעות מאנשי ההגנה שהתערו בין המעפילים ובין האנשים על הסיפון וכן בין הפעילים שעל החוף.

בכל פעם חיפשתי דרך מקורית שונה להעביר את הידיעות כדי שלא יראה הדבר חשוד וכדי שלא אתפס. באחת הפעמים התקבלה הודעה בסיפון העליון שהייתה חייבת לעבור למיכה, ובמהירות. במקרה זה רתמתי לעזרה את אחת המטופלות של דוסייה.

אישה זו שהרגישה לא טוב ובאה להיבדק, עברה אצלנו שיפוף קל. בגדיה מולאו סמרטוטים כאילו הייתה בהריון והגיעה שעתה לרדת, ומאחר שלי היה אישור מהאנגלים ללוותה, הצלחתי להעביר בדרך זו את ההודעה למטה - מה שחשוב היה שההודעות הגיעו ליעדן.

אחרי כשלושה שבועות שהייה בצרפת, מיכה החליט שיש לדאוג ולעורר את דעת הקהל העולמית לפני שכל הנושא ירד מעל סדר היום הבין-לאומי. הוא החליט שיש לפוצץ את האוניה, אך לאחר שהמעפילים ירדו ממנה כדי שלא ייפגעו. אלא שלא פשוט היה הדבר, וגויסתי לעזור.

כיצד יובא החומר לאוניה? הודעות שהועברו במזון או בבגדים נפלו בידי הזקיפים. מה יהיה על האבקה, הנפצים, העפרונות? מכל מקום, עליהם להפחית את הסכנה ולהעלות כל פריט לחור.

"האחות" מרגה מסרה לידי רופאת הילדים דבורה, שנהנתה מאמונו המלא של הרופא הצבאי מאדי, מכתב אל השליחים, ובו הודעה על משלוח מצות לשבת, השישה עשר באוגוסט, וביקשה לפתוח את החבילות בהירות, לפי שיש בהן גם חומר בשביל הספנות. בעלה של דבורה, מרק, יאחסן את החומר באחד המקומות בסיפון, המשמש מתסן. סירת האספקה הביאה את "לחם הקודש" בשתי הפלגות, בשישי ובשבת. בחבילה הראשונה מצא מרק בין המצות הפריכות מקלט רדין.

למחרת מצא בשלוש חבילות, שהיו מסומנות באותיות עבריות הפוכות, לבני נשים שהיו מלאים קמח משונה. מכיוון שלא ידע מהו קמח זה, הטמין אותו לפי שעה בארון בגדים, סמוך למרפאה. אחד הקורפורלים הבחין בתנועותיו שלראו לו חשודות, וסיפר על כך למיג'ור. הלה פקפק בדבריו ודחה את החיפוש בעקמת הבגדים ליום הראשון. אך בבואו לחפש הצליחו שתי אתיות צעירות, שנמצאו כאן לא במקרה, להסיח את דעתו על נקלה.

מרק ניצל את ההשהיה וסילק את שלוש החבילות. הוא הפך אותן לכר בסוכה שהייתה סמוכה ל"חדר העבודה" שהותקן בשביל אשתו, ואשר שימשה גם לו חדר שינה.

למחרת בדקה דבורה אישה הרה בחדרה, וטמנה צרור אתה מתחת לשמלתה הרחבה. החולה ירדה אל הספינה, כשגורתה שופעת קצת יותר...

לימים המבצע אמנם נכשל, אבל לא בשל כשל בארגון אלא פשוט בשל חוסר מזל גרידא. אנשי ההגנה החליטו שאחרי שירד אחרון המעפילים יש לפוצץ את האונייה. את חומר הנפץ היו אמורים לקבל מהחוף בין חבילות המזון. מאחר שהאנגלים אישרו שאני אהיה זה שמקבל את החבילות ומוריד אותן למטה, ניצלתי זאת. באחד הימים קיבלתי חבילת מצות שהייתה מיועדת לילדים החולים. בתוך החבילה היה חומר שלא זיהיתי.

ידעתי שאנשי ההגנה מחכים לתומר והקפדתי מיד להחביאו מעינים הברולשת של האנגלים. המקום הראשון שעלה במוחי היה התא שבו דוסיה ואני ישנו. כפי הנראה בכל זאת עוררתי את חשדם של האנגלים, מפני שלא עבר זמן ושתי נשים ששימשו כאחיות והיו שותפות לסוד, הודיעו לי שעומדת להיערך ביקורת. האנגלים, כצפוי, לא איחרו להגיע, אלא שאני הספקתי בינתיים למצוא פתרון:

לפני ביצוע הביקורת החבאתי את חומר הנפץ מתחת לכרית ונשכבתי במיטה תוך שאני מעמיד פני ישן. יכולתי להרגיש את הפחד המחלחל בי ועובר לאורך שדרתי. מחד גיסא חששתי להרים את ראשי מהכר פן האנגלים יגלו את החבילה, ומאידך גיסא פתדתי שהחומר יתפוצץ לי באוזן ויעיף את ראשי ממקומו.

למזלי הביקורת עברה בשלום, אך סופו של הסיפור שכל הטרחה הייתה לחינם מאחר שהפצצה לא התפוצצה. והסיבה - פנצ'ר. המעפילים שהובאו אל חופי המבורג שבגרמניה ירדו בשקט ובסדר רב מדי מהאונייה, עובדה שעוררה את חשדם של האנגלים והם פתחו מיד בחיפוש. ואילו הפצצה הכזיבה. ברגע החשוב היא פשוט לא פעלה ולא התפוצצה. וכך, לאחר נדודים על הים הגענו להמבורג שבגרמניה, למחנה סונגארדן, שם הוכנסנו למחנות. כשאנשיה של כל אחת מהאניות הופנו למחנה שונה באזור האנגלי תחת שמירה חמורה, ושם נשארנו עד להכרזת המדינה בכ"ט בנובמבר 1947.

במחנה סונגארדן המשיכה דוסיה לטפל בילדים החולים למרות שקדב זמנה ללדת, בעוד שאני התמנתי כחבר הוועד שניהל את החיים במחנה.

הוועד מנה חמישה חברים ולכל אחד מאתנו היה תפקיד מוגדר. בשל השכלתי כעו"ד שימשתי כשופט והטלתי גם עונשים על אנשים שביצעו מעשים לא חוקיים כדוגמת גנבה וכדומה. בנוסף, שימשתי כמתווך בין אנשי אונר"א לבין אנשי המחנה, ובמסגרת תפקידי זה היה עליי לנסוע למינכן לסדר עניינים שונים שנגעו לפעילות השוטפת במחנה. החיים במחנה התנהלו במידת האפשר במעין מסגרת

רגילה. גרנו בצריפים, הקמנו במקום בית ספר לילדים, דיברנו ביידיש ובפולנית, שמרנו על חוק וסדר והשתדלנו גם לקיים קשר רצוף עם האנשים שמחוץ למחנה.

מינוי כ-1500 איש, ועברנו מדי יום ביקורות וספירה מתמדת של האנגלים, ממש כמו בבית סוהר. ובכל זאת, מדי פעם השתדלנו להבריח החוצה אנשים, ולמרות שהיו פחות אנשים במחנה, לאנגלים תמיד התאים מספר האנשים שספרו. לפי הספירה שלהם מעולם לא חסר ולו איש מתוכנו. הסיבה לכך הייתה תרגיל קטן שנקטנו: הקצין האנגלי היה מגיע כדי לספור אותנו, ואנחנו נתנו לו מיד משהו לשתות בתוספת סכום כסף לרפד את העסקה, ובעוד הוא מתענג על המשקה אנחנו היינו "ממלאים את תפקידו" וסופרים את האנשים במקומו.

שינוי במדיניות האנגלים אפשר ליהודים ששהו במחנה לעלות טיפין טיפין לארץ, אך שינוי החלטנו להישאר עד לסיום תפקידנו. מאז שירדנו מה"אמפייר ריווייל" ב-3 בנובמבר, נשאנו בכיסנו את הסרטיפיקטים מס' 11, 12-1 שניתנו בידי גר, בשם "יעד אקסודוס" באמסטאו. לא ניצלנו אותם מאחר שכעבור חמישה ימים דוסיה ילדה.

בנובמבר '47 קיבלה דוסיה צירים חזקים והועברה לעיר ליבק, לבית היולדות שהיה ממוקם קרוב למחנה, ואילו הובאו הנשים שכרעו ללדת. שם נולדה בתנו הבכורה אסתי, שנקראת על שם אמי אסתר שנספתה בשואה. כדי שתזכה ליחס טוב, שילמתי לבית החולים בכסף וגם בקונסרבטים (שימורים) שקיבלתי מישראל.

כמה ימים מאוחר יותר, בכ"ט בנובמבר '47, שמענו את ההצבעה באו"ם ואת ההחלטה על הקמת מדינת ישראל. באותה עת הייתי יו"ר הוועד המקומי במחנה וחגגנו בהתלהבות גדולה את המאודע. לרגל האידוע נשאתי נאום לפני האנשים, ובחגיגות רבה שרנו את "התקווה" והתכוונו לכל מילה ששרנו.

אחרי הקמת מדינת ישראל שהינו עוד במחנות, שם אנשים היו כבר חופשיים, וחיכינו לאפשרות להגיע ארצה. לא עזבתי את המחנה עד שאחרון האנשים יצא ממנו. היינו בין שבעים העולים האחרונים מה"אקסודוס" באונייה "קדמה".

ובתאריך 3 בספטמבר 1948, לאחר 15 חודשים בדרך, עלינו על האונייה הישראלית "קדמה" והגענו אתה לחופי חיפה, לישראל, שזכתה ארבעה חודשים לפני כן בעצמאותה.

בנמל חיפה קידם את פנינו שורה, אחיה של דוסיה ששירת בבריגדה. במשך ההפלגה היינו בקשר עם העולם החיצון באמצעות אנשי הבריגדה שליוו את האונייה. כך כתבתי לשורה מכתב שאנחנו נתונים במצב קשה וכנראה נגיע לארץ. בפגישה עם שורה ההתרגשות הייתה רבה. לא רק עצם העלייה לארץ אלא נוספה לה העובדה שהייתה זו פגישה שהתקיימה לאחר 11 שנות פירוד, מלחמה ושואה. ■

האנגלים, והמעפילים נשלחו חזרה למתנות העקורים בגרמניה, שם נולדה בתם הראשונה אסתר. בתם השנייה שלומית נולדה בארץ. רק אחרי הכרזת העצמאות עלו משה ורעייתו ארצה, בשנת 1948.

הטקסט נמסר לפרסום ל"אפיריון" על ידי בתו שלומית וייסלר.

¹ President Warfield הפליגה מנמל סט (Sète) ליר מרסיי ב-11 ביולי 1947.

*משה בן אסתר ושלמה צוקרפיין יליד לובלין (פולין). בשנת 1931 סיים את לימודי המשפטים בוורשה. בשנת 1939 רצחו הנאצים את כל משפחתו, הוריו, הוריו וגם את אשתו גניה וילדו הרשל-צבי.

בשנת 1947, אחרי ששרדו בשואה, עלו משה צוקרפיין ורעייתו דוסייה (זבורה) על אוניית המעפילים "אקסודוס".

על האונייה שימשה דוסייה, שהייתה בהיריון, כרופאת ילדים. משה היה איש הקשר עם אנשי ההגנה. "אקסודוס" נתפסה על ידי

יצחק גנוז

הדגל

למרגלות הר סיני ועל ספונה של אקסודוס
הנפנו הדגל הזה.

איש על דגלו באותות לבית אבותם.

הקיפוננו ינון מצולה, טפיחת גלי ים,

לילה סמור פוככים ואותות

הלילה הזה מפל הלילות

תכל, פכוב, פאוב ואהוב.

משחתות הארמדה קרבו לספינה,

השחיוו נשקן

ורצמו: השער סגור.

ועקנו מרות: מכאן לא נסור.

הגל קולומביה הודר מהתרון

העלה התכלת לבן. אנחנו פאן.

גבהי לילה הרעיפו דממת עלטה

ונצבנו שורה ארפה ארפה

בלי מגן וצנה וכלי קשת. בתפלה עתיקה

של אז ומחר ועמה.

רעש, מהומה והיתה דומיה,

צופר אזעקה מיפב ארפות

מבטן ספינה נושנה וגונחת.

אנחנו פלנו יחד.

אדי הגז המרמיע, קדיסת רדגשים,

מים חודרים פנימה,

קול ילד זועק "אמא!"

תימרת הריח של ים מכה בעים
צדיבת עשן בפנים לוחטות,
משחתות הארמדה כבו האורות.

על ספון ספינתנו הסער יהם
גונחת היא וחורקת,

רוח קלה מעל חשכת התהום
את פני מתינו נושקת.

ואולי לא היו הדברים מעולם
ולא חמקנו ערמים מבוד תחתיות
תחת מטר פדורים ורמע,
ואולי חלומות המה.

ואולי אנחנו כבד לא בחיים
עשדות בשנים,
בתים ורחובות הומים, יערות עבתיים
מעל עפר עצמותינו,

ורק לנו נרמה ברנע הזה
פי שרדנו.

אין יודע איך ומדוע,
ערפלי מעתוע,

ונאכל את הלחם ונשתה את המים
וננשם מלא הלב וחוזה
את ליל הנס והפלא הזה.

המשורר יצחק גנוז - עלה לארץ באנייה "אקסודוס" כשהוא אחד מפעיליה. סופר ומשורר, חוקר פולקלור, עורך. נולד בלידא שבבלארוס. (בין שתי המלחמות היתה חלק מפולין). למד בבית הספר העברי "תרבות". אביו נאסר על ידי הנקוד. בשל פעילות ציונית, ועקבותיו נעלמו. הוא הוגלה כילד, יחד עם אימו ושלושת ילדיה לסיביר. שם עבדו בפרך בכריתת יערות ובניית מסילות ברזל. היה בין מעפילי "אקסודוס" שהוחזרו ע"י הבריטים לגרמניה בספינת הגירוש "אשיאן ויגואור". באניה זו שימש כחבר המזכירות המובילה והיה מדריך של קבוצת הנער שאוגן לעלייה, יצחק גנוז עלה שוב לארץ ב-1948-תש"ח ולחם במלחמת השחרור. החל משנת 1954. מפרסם סיפורים, שירים, מאמרי ביקורת בכתבי עת שונים. חוקר פולקלור, החל משנת 1976 - עורך "ידע עם" - במה לפולקלור יהודי. ערך פעולת איסוף נרחב של התרבות היהודית לגונויה, כחב מחקרים הביים והוציא לאור ספרים רבים. לאחרונה הופיע ספר השירה מפרי עטו "נוכח הארץ ומלוואה" (2009).

116

סח"י חש"א

xP
A 143

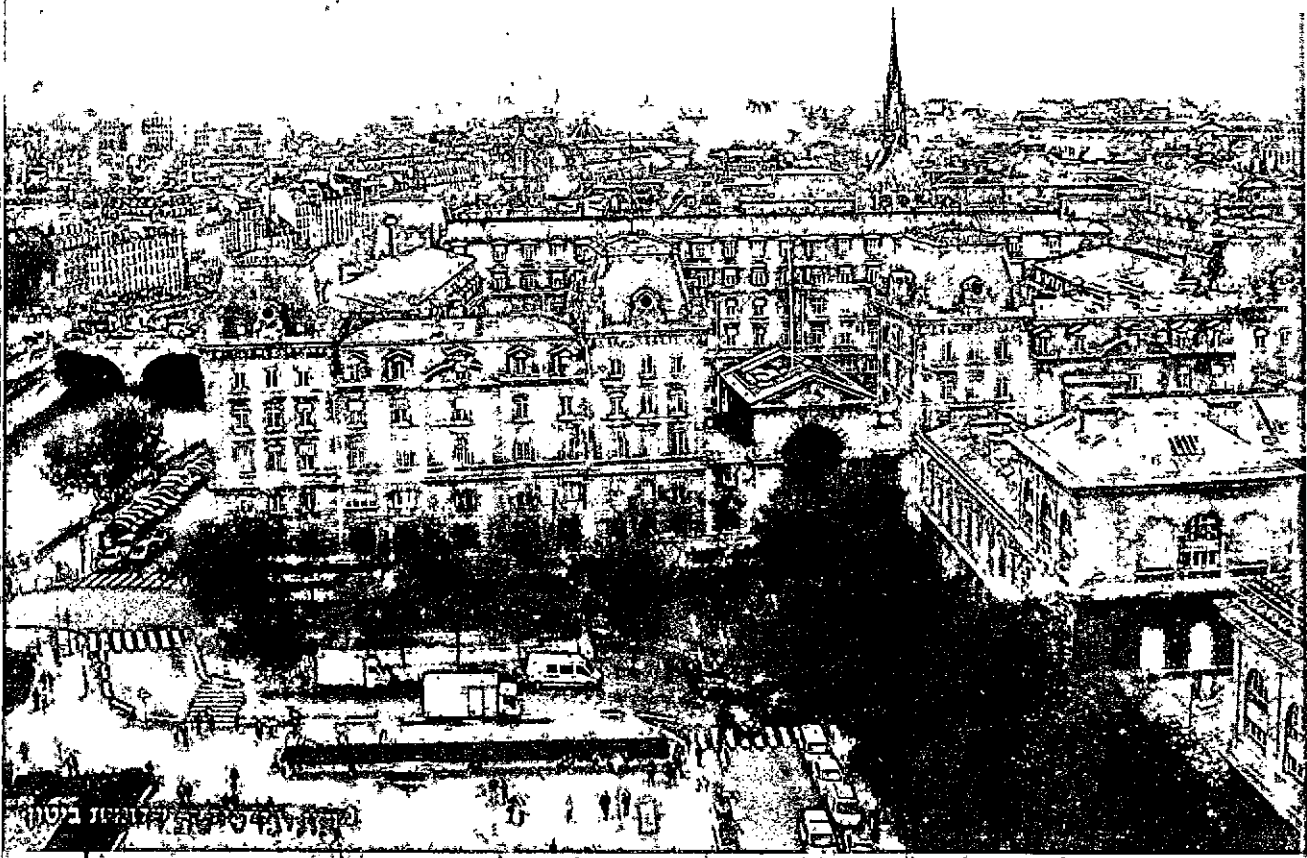
000105969

מספר פרייטסט
 רחוב הקתה הגולה

	מאחורי הקלעים של החיים הפרייטסט

STAVNET

4-02-2011
 כתב עת ים-תיכוני, נוסד 1982, המייסד: ארן פרייטסט, כתבי עת